

Budgetonderzoek in de strijd om hogere tarieven (1872)

'Het belang van de beurs'

In de winter van 1871–1872 verzochten enkele aannemers en hun knechten de gemeenteraad van Nijkerk om de uurtarieven te verhogen van de werken die zij in opdracht van de gemeente uitvoerden. De aannemers probeerden met de actie de verdere uitholling van hun winstmarges te voorkomen. Handig genoeg ontleenden zij hun argumenten deels aan die van hun knechten, die de loonsverhoging wensten als compensatie voor de hoog opgelopen kosten van levensonderhoud. Het was een strategie die succesvol zou blijken.

Door een gebrek aan voldoende (geschikte) arbeid waren de aannemers de laatste tijd aangewezen op arbeiders van buiten de stad die zij hogere daglonen moesten betalen. Omdat de tarieven voor het werk afgestemd waren op de kosten van de lokale arbeid gingen deze hogere lonen ten koste van de aan hen toegestane ondernemersopslag.

Schaarste aan geschikt personeel

De aannemers die werkten in opdracht van de gemeente Nijkerk stelden voor de uurlonen van hun knechten te verhogen. Door de hoge levensmiddelenprijzen, stijgende huishuren en brandstofprijzen was het leven zo duur geworden dat 'de eerbare werkman, zijne verplichtingen, die op hem rusten in de

noodige verzorging zijns gezins en de opvoeding zijner kinderen niet bij machte is te voldoen.' Daarop volgde het verzoek de uurlonen van de arbeiders op 10 cent te brengen – dat was 8 cent – en deze te verhogen van met een opslag voor de bazen van 2½ cent – dat was 2 cent.

Hoge kosten van levensonderhoud

De actie van de bazen werd krachtig ondersteund door hun knechten. Zij wezen op hun beurt op hun geringe verdiensten en de hoge kosten van levensonderhoud. De huurprijzen van een woning waren de laatste 25 jaar met tweederde verhoogd en ook levensmiddelen waren duur geworden. '(...) Wij spreken niet van Vleesch, want dat kan den Werkman toch niet beko-

men maar neem slechts vet en boter. Is de prijs daarvan niet meer dan $\frac{2}{3}$ hoger dan in vroegere jaren, en zoo is het met het grootste gedeelte van onmisbare voedingsmiddelen. Gaat men met de kleeding, daar mede is het even zoo gesteld in de verhoging van prijs, en dat den ambachtsman door zijne werkzaamheden de meeste van alle standen in de maatschappij, slijtagie aan zijne kleeding heeft, en waar zoude wij met alle onze klagten eindigen, wij zullen maar niet spreken van de nachtlegers van een groot gedeelte onzer en het is om alle deeze dringende behoeften dat wij ons tot Uw Edel Achtbare wenden, om onze stand een weinig te verzachten en ons werkloon iets te verhogen en het te bepalen op 10 centen per uur, dan zijn wij nog beneden andere plaatsen daar alle die benodigdheden niet dunder zijn dan alhier, opdat wij bevrijd mogen blijven van armoede tot de bedelstaf zoo niet tot dieverij.'

Budgetonderzoek

Burgemeester en wethouders van Nijkerk hebben zich uitvoerig over deze zaak beraden. Uiteindelijk waren zij verdeeld over het te geven advies aan de gemeenteraad en hun rapport bevatte dan ook een meerderheids- en een minderheidsstandpunt.

Om uit de impasse te geraken, besloot de burgemeester eerst zijn mening te geven nadat hij had laten onderzoeken of de werkelijkheid er inderdaad uitzag zoals de knechten hadden geschreven. Hij liet zich daarom informeren over de bedragen die drie, wat hij noemde, 'degelijke gezinnen te dezen stede' nodig hadden voor hun dagelijkse levensonderhoud. Tot dat doel liet hij een budgetonderzoek houden onder deze drie gezinnen, die alle bestonden uit man, vrouw en respectievelijk twee, drie en vijf kinderen. In deze gezinnen was steeds de man kostwinner en knecht van beroep, had deze het gehele jaar door werk en hadden geen andere leden van het gezin – vrouw of kind – aanvullende inkomsten waarmee het gezinsinkomen op peil werd gebracht.

Deze 'standaardknecht' verdiende in 1871 263 gulden. De uitgaven voor het levensonderhoud bedroegen voor de drie gezinnen

achtereenvolgens 281 gulden voor het gezin met twee, 399 gulden voor het gezin met drie, en 529 gulden voor het gezin met vijf kinderen. Tegenover deze uitgaven stonden inkomsten die, zo bleek, voor geen van de gezinnen toereikend waren om de goederen te kunnen aanschaffen die onmisbaar werden geacht voor het normale levensonderhoud. Uitgerekend kon worden dat dit inkomen al niet eens voldoende was om zelfs maar de uitgaven voor voeding (roggebrood, aardappelen, rijst, boter, vet, zout, koffie, koffiestroop) van 263,90 gulden te kunnen bekostigen. Zonder de opbrengsten van een moestuintje of de aanvullende inkomsten van een meewerkende vrouw of kinderen was het onmogelijk om in het onderhoud te voorzien. Het gezin met de vijf kinderen zou zelfs meer dan twee inkomens nodig hebben om alle noodzakelijke uitgaven te kunnen doen.

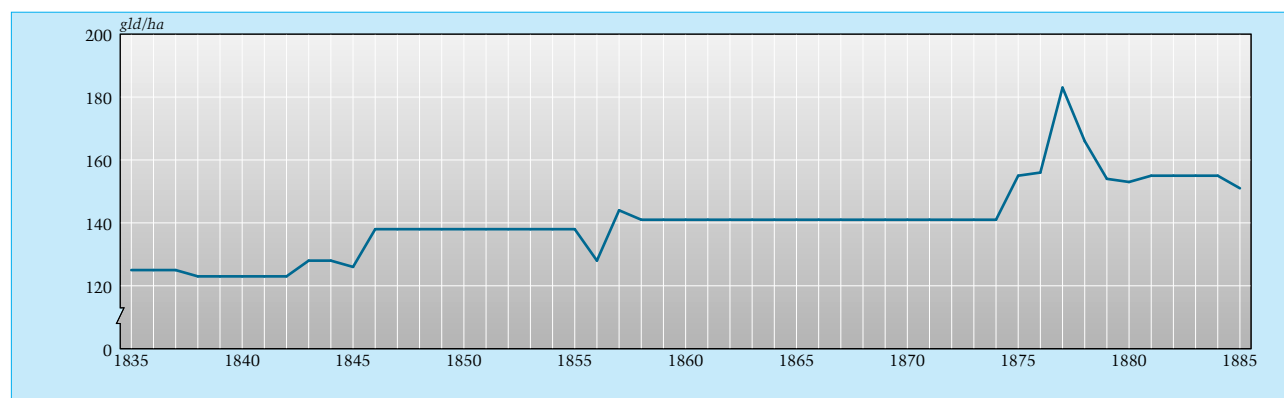
Drankmisbruik

De Nijkerkse burgemeester Schimmelpenninck van der Oije was onder de indruk. De cijfers wezen hem erop dat het eerste gezin 20 gulden, het tweede 136 gulden en het derde 266 gulden te kort kwam, terwijl in de berekening nog niet eens de uitgaven aan kool, knollen, spek, 'slijtagie in de huishouding', onderkleding, kousen, klompen, de dokter en de apotheker, de contributie aan het begrafenisfonds en het schoolgeld begrepen waren. Van andere zijde had hij gehoord dat de huurprijzen van bouwgronden zeker met dertig procent, die van huizen met tien procent en de prijzen van spek en andere vetten eveneens met dertig procent waren gestegen. De cijfers overtuigden hem ervan dat de arbeidslonen in hoge mate onvoldoende waren om van te bestaan. Een loonsverhoging was hard nodig.

Gunstige neveneffecten

Wel zou er goed op moeten worden toegezien dat de hogere lonen inderdaad niet zouden worden gebruikt voor de aanschaf van sterke drank. Wanneer dat zou zijn gelukt, zouden van de loonsverhoging zelfs gunstige neveneffecten zijn te verwachten.

Arbeidslonen in Nijkerk, 1835–1885

Schimmelpenninck: 'Bij de tegenwoordige loonen even goed als bij eene verhooging is alzoo volgens het oordeel der minderheid, een ieder verplicht de ambachtslieden die misbruik maken van sterken drank, niet in het werk te houden, de verhooging van loonen kan alzoo zelfs gunstig daarop werken, wanneer dit algemeen als regel werd aangenomen, terwijl het belang van de beurs (die in vele zaken zulk een grooten rol speelt) van iedere werkgever meer nog dan nu medebrenghet, om zulke ambachtslieden te weren. Door de verhooging alzoo zal het gehalte van den ambachtsstand zoo mede van het geleverde werk winnen.'

Sociale politiek

Schimmelpenninck betrok in zijn beschouwing ten slotte een element dat de zaak boven het beperkte lokale karakter van de actie uittilde, namelijk dat van de sociale politiek. Hij wees op de agitatie in binnen- en buitenland vanwege wat hij noemde 'de wanverhouding tusschen loonen en behoeften'. Hier en daar kwam het al tot botsingen en *grèves* (werkstakingen, RJvdb). Verhoging van de lonen was een van de middelen om verbetering te brengen, 'omdat het in het algemeen beter is en meer raadzaam den stroom, die niet te keeren is, te leiden, en gevaren af te wenden dan ze af te wachten', voegde hij daar nog aan toe. Schimmelpenninck stelde voor gunstig te beschikken op het verzoek.

Na deze beschouwing gaven de tot dan toe tegenstribbelende wethouders hun verzet op. De loons- en tariefsverhoging is er gekomen. Daarvoor heeft zich een brede beweging van ambachtslieden, werkbazen en lokale bestuurders sterk gemaakt. ◀

Ronald van der Bie

Ronald van der Bie, 'Opdat wij bevrijd mogen blijven van armoede'. *Aspecten van armoede en sociale politiek in Nijkerk (1810-1940)* (verschijnt medio 2000).

Bestedingen van een gezin bestaande uit man, vrouw en drie kinderen (1872)

Goederencategorie	Uitgaven	
	gld	%
Roggebrood	75,40	19
Boter	18,20	5
Aardappelen	93,60	23
Vet	23,40	6
Zout	5,98	1
Rijst	29,12	7
Koffie	5,60	4
Koffiestroop	2,60	1
Zeep	10,92	3
Petroleum	13,00	3
Brandstoffen	26,00	7
Bezem/boender	2,60	1
Garen & sajete	10,40	3
Soda	1,56	0
Karnemelk	7,28	2
Zoetemelk	5,20	1
Tabak	6,50	2
Scheren	2,60	1
Kerkgeld	2,60	1
Huishuur	40,00	10
Personele belastingen	3,79	1
Kerkplaatsen	2,50	1
Totaal	398,85	100

Koopkracht van de lonen, Nijkerk, 1835-1885

